

The 21st century has exposed the limitations of existing security architectures. The erosion of arms control regimes, the fragmentation of international consensus, and the growing militarization of emerging domains such as cyberspace and outer space point to a deteriorating normative environment. At the same time, the persistence of global challenges – climate change, pandemics, migration, and technological disruption – demands a reconceptualization of international security as a truly collective and indivisible good.

Accordingly, the future of international security lies in the ability of the international community to reconcile geopolitical deterrence with cooperative resilience. This requires revitalizing multilateral institutions, enhancing strategic dialogue among rival powers, and embedding normative commitments to human dignity, environmental sustainability, and technological accountability within the global security agenda. Only through such an integrative approach can the international system effectively respond to the complexity of 21st-century threats while safeguarding the foundational principles of peace, sovereignty, and global justice.

DOI: 10.51587/9798-9917-51926-2025-023-188-202

ТИМОШЕНКО Віра Іванівна,
д-р юрид. наук, професор,
Національна академія внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0003-2947-5627

ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК НАСЛІДОК СОЦІАЛЬНОЇ НЕСПРАВЕДЛИВОСТІ

Несправедливість є природним компонентом соціуму, вона відтворюється у діяннях людей, у міжособистісних відносинах, у відносинах між громадянами й державою (в особі чиновників), у сприйнятті й оцінюванні людьми рівня, якості життя, їх особистої ролі й становища в суспільстві, ролі інших осіб. Субстанційну основу соціальної несправедливості утворюють несправедливі, передусім нерівноцінні соціальні відносини, що забезпечують перевагу окремим особам або спільнотам, тим самим принижують людську гідність інших осіб і спільнот, порушують права людини. Істотними детермінантами соціальної несправедливості є аморальність

поведінки суб'єктів, егоїзм, агресивність, дегуманізація владних, правових, політичних, економічних відносин, низький рівень соціальної відповідальності, розуміння свободи як власної сваволі. Загалом феномени справедливості та несправедливості на рівні індивідуальної свідомості та поведінки – це надзвичайно суперечливі явища, переплетення позитивного та негативного, уразливості та ресурсів людини. Справедливість має неоднакову значимість для різних людей, і якщо для когось це головний мотив поведінки, то інші реалізують свої життєві плани зовсім не звертаючись до ідеї справедливості та ігноруючи законні інтереси інших людей.

Люди можуть вбачати несправедливість у будь-чому. Оцінка ситуації як несправедливої є виправданим за наступних обставин: якщо порушуються права людини; порушення прав здійснюється не самим постражданим, а іншими людьми або групами людей; порушник мав можливість вчинити інакше; діяння, або навпаки, відсутність потрібного діяння було навмисним; правопорушник не отримав адекватної відповіді¹. Соціальна несправедливість найчастіше є результатом діяльності осіб, яким притаманний дефіцит культури, моральності, соціальної відповідальності, властивий егоїзм, нарцисизм, звичка маніпулювати іншими людьми та деформація правосвідомості.

Несправедливість стосовно особи має місце у тому випадку, якщо на неї прагнуть вплинути, застосовуючи фізичне або психологічне насилля з метою змусити вчинити дії, що шкодять її інтересам, або корисні лише для інших осіб. Для кваліфікації того чи іншого діяння як справедливого або несправедливого необхідно враховувати менталітет, особливості того суспільства, членами якого є ці особи, соціально-політичний устрій тощо. До того ж слід розмежовувати соціальну несправедливість та індивідуальну несправедливість. Іншими словами, соціальна несправедливість виникає через дії людини, але не обов'язково за людським задумом. Соціальна несправедливість – це побічний ефект певних соціальних, моральних та політичних практик. Соціальна несправедливість виникає, коли інституційний устрій породжує розподіл благ, який є несправедливим, незалежно від навмисного задуму окремих осіб. Сутність соціальної несправедливості проявляється

1 Mikula G. On the experience of injustice. *European Review of Social Psychology* / Eds.: W. Stroebe & M. Hewstone. Chichester: Wiley. 1993. Vol. 4. P. 223–244.

в конфліктах між різними суб'єктами. На рівні соціальних взаємодій поняття «соціальна несправедливість» сприймається як сукупність вчинків, суспільних відносин, комунікацій, які звужують сфери вільної життєдіяльності та самовизначення, а також розцінені соціальними групами або окремими особами як несправедливість, що обов'язково включає психологічне переживання особою стосовно свого соціального статусу. Несправедливість є наслідком або причиною конфлікту.

На сьогоднішній день відсутня єдина інтерпретація терміну «конфлікт». У філософському розумінні конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення) є особливою, крайньою формою розвитку протиріч у відносинах між людьми, соціальними групами, суспільствами загалом, що характеризується зіткненням протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій суб'єктів взаємодії. Кожна сторона конфлікту займає позицію, несумісну і протилежну стосовно інтересів іншої сторони. Конфлікти є найбільш поширеною в історії людства формою соціальної взаємодії. «Будь який реальний конфлікт, безпосередньо пов'язаний з часовими, просторовими та соціальними параметрами і представляє собою форму соціальної взаємодії, спрямованої на вирішення протиріччя»². Але вирішення протиріччя не завжди відбувається в межах закону.

Характерною рисою сучасності стали безперервні конфлікти та кризи у сфері прав людини – від російсько-української війни, під час якої страждає мирне населення, до голоду в ряді країн Африки, в Афганістані. Мільйони людей у світі змушені існувати за умов несправедливості, зневіри щодо можливостей змін на краще, постійного страху пересічної людини за своє життя. Зокрема в Україні окрім війни, яку Росія вже третій рік веде проти України, небаченого раніше поширення набула корупція, постійні трансформації та реформи, кожна з яких лише погіршує життя народу, відсутність натяку на стабільність, непрофесіоналізм можновладців, занепад економіки, величезні багатства одних і бідність або навіть злидні більшої частини населення, а отже й соціально-економічна нерівність, порушення прав людини. Картину доповнює зниження якості освіти, занепад науки, фінансування якої все більше скорочується, руйнація сфери охорони здоров'я, згортання соціального захисту населення, яке

2 Балтаджи П. М., Суханова Д. С. Соціальний конфлікт в контексті нової реальності. Південноукраїнський правничий часопис. 2021. № 4. С.79. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.4.13>.

обурюється з приводу несправедливості. Криза соціальної сфери стимулює конфлікти в суспільстві.

Причинами конфліктів найчастіше є соціальна нерівність та культурна неоднорідність. Причиною може бути несправедливий доступ до ресурсів та певних видів діяльності, різне розуміння індивідами правил поведінки, протиріччя між суспільством та державними структурами тощо. Навіть зміна клімату за певних умов збільшує ризик конфліктів та призводить до появи численних форм агресивної поведінки людей³. Можна виділити чотири причини, через які клімат впливає на конфлікт: економічні потрясіння; занепад сільського господарства; конкуренція за природні ресурси; вимушена міграція. Між цими подіями та конфліктом є безпосередній причинно-наслідковий зв'язок. Але соціальні причини самі необов'язково призводять до конфліктних зіткнень. Суб'єктами конфліктів зрештою є конкретні люди, тобто окремі особи, або групи людей. Для того, щоб соціальні причини конфлікту дійсно призвели до його виникнення, необхідним є особистісне залучення, усвідомлення несправедливості становища, що склалося. Основним особистісним суб'єктивним спонукальним мотивом конфлікту є незадоволена потреба, а саме потреба особистого існування, потреба в безпеці, потреба у творчості, духовному зростанні, самореалізації тощо. Якщо якась потреба не знаходить задоволення, людина відчуває занепокоєння, невдоволення, страх та інші негативні емоції. Чим довше триває стан незадоволеності, тим більш сильні ці емоції, тим більш важкий стан людини. У такій ситуації вона може відмовитись від задоволення своєї потреби, або знайти інші способи її реалізації, або ж намагатись досягти бажаного шляхом агресії. Останній шлях веде до конфліктів. Об'єктом агресії є той об'єкт, який перешкоджає задоволенню певної потреби. Це може бути людина, група, суспільство загалом. Той, на кого спрямована агресія, також відповідає агресивною дією.

Причиною соціального конфлікту є економічна депривація та соціально-економічна нерівність, з якою безпосередньо пов'язана несправедливість. І перше, і друге може спричинити агресію та призвести до правопорушення. Характерними ознаками економічної депривації

3 Miles-Novelo A., Anderson C. Climate Change and Psychology: Effects of Rapid Global Warming on Violence and Aggression. *Current Climate Change Reports*. 2019, March. Vol. 5(1). DOI: <https://doi.org/10.1007/s40641-019-00121-2>.

є безробіття, відсутність засобів до існування, невпевненість у завтрашньому дні, апатія, депресивність, фрустрованість, що призводить до психоемоційної дестабілізації та конфліктів⁴. До факторів, що визначають соціально-економічну нерівність, відносять наступні показники: рівень доходу та доступ до капіталу; доступ до якісної медицини та освіти тощо. Нині понад дві третини населення світу відчувають зростаючу нерівність у доходах і добробуті. Тобто дві третини населення мають підстави для конфлікту. Зараз 8,5 % населення світу живе у злиднях. У бідності – менше половини всього населення. Про це йдеться у звіті Світового банку за 2024 рік⁵. Водночас статки 2 781 мільярда в 2024 році зросли на \$2 трлн. Зараз спостерігається найбільше зростання глобальної нерівності та бідності за часів Другої світової війни.

Різне соціальне розмежування, бідність більшості населення – це соціальні феномени, які в сучасній Україні досить відчутні. Термін «соціальна нерівність» свідчить, що окремі соціальні групи мають різний соціальний статус, який тягне за собою різні можливості доступу до ресурсів і, відповідно, економічну нерівність. «Соціальна нерівність спонукає членів соціуму до невдоволення діями влади, до виникнення конфліктних ситуацій, до сприйняття соціальної нерівності з позицій соціальної несправедливості та усвідомлення відсутності рівності можливостей. Соціальна нерівність сприймається як деструктивне явище, як зло, що необхідно подолати»⁶.

Світовий банк зараховує Україну до країн, де бідною вважають людину, яка живе на менш ніж 5,5 доларів на день (приблизно 228 грн за курсом на 8 травня 2025 р.) Тобто бідними є люди, які живуть на менш ніж 7 000 грн на місяць. При цьому згідно з даними Пенсійного фонду України, станом на 1 жовтня 2024 року 25,79 % пенсіонерів отримують виплати у розмірі менш як 3000 гривень. Середній розмір пенсій в Україні на 1 жовтня 2024 р. становив 5 851,86 грн⁷. З 1 січня 2025 року розмір дер-

4 Шмарова Н. В. Психологічні особливості впливу економічної депривації на фрустрованість потенційних мігрантів: факторний профіль [Текст] / Н. В. Шмарова. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць / За ред. С. Д. Максименка. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2020. Т. 6: Психологія обдарованості, Вип. 17. С. 291.

5 The World Bank Annual Report 2024 (data is as of September 29, 2024). URL: <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report>.

6 Tymoshenko V. I. Injustice and poverty as a threat to the national security of Ukraine. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series LAW*. 2024. Vol. 1. Issue 82. P. 138. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.19>.

7 Пенсійний фонд назвав середній розмір виплат у жовтні. 14 жовтня 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3916157-pensijnij-fond-nazvav-serednij-rozmir-viplat-u-zovtni.html>.

жавної соціальної допомоги людям, що досягли пенсійного віку, але не мають належного трудового стажу (соціальна пенсія), становить 3028 грн. Відповідно є особи, що житимуть на 101 грн в день. А є й такі, що не отримують нічого. Така ситуація нерідко породжує конфлікти, що призводять до правопорушення.

Правопорушення найчастіше скоюються в містах. У великих містах кількість злочинів майнового характеру, злочинів, скоєних на побутовому ґрунті, насильницького характеру, хуліганства, групових злочинів зазвичай виявляється більшою, ніж у невеликих містах. Основними чинниками правопорушень у містах є бідність та безробіття, маргіналізація молоді, розпад культури, погане міське планування та неправильне використання громадських місць⁸. Однак ці фактори не обов'язково призводять до злочину і злочинності, що є результатом процесу сприйняття-вибору та криміногенного стану середовища проживання мешканців. Соціальні несприятливі умови не є причинами злочинності, але є критичними факторами, що призводять до криміногенного впливу та схильності до злочинів у мешканців⁹. Вказані фактори свідчать про конфлікт, спосіб вирішення якого може бути протиправним, а значить і несправедливим.

До правопорушення нерідко призводить також бездомність та поневіряння. Безхатьки схильні до високого ризику віктимізації насильницькими злочинами, а також високої поширеності психічних розладів¹⁰. Особливо це стосується молоді. Досить поширеними причинами, через які молоді люди схильні ставати безхатьками, є їх принизливе становище, розпад сім'ї, фізичні та психічні захворювання, участь у бандах і вихід з-під опіки¹¹.

Наслідком конфлікту та фактором правопорушення може бути імміграція¹². У світі постійно ведуться дебати та зростає соціальна напруга з приводу можливої «міграційної кризи» та схильності мігрантів до

8 Gutiérrez M., Núñez J., Rivera J. Socio-economic and geographic profiling of crime in Chile. *CEPAL review*. 2009. Vol. 98. P. 159–174. DOI: <https://doi.org/10.18356/f96da77d-en>.

9 Wikström P. O. H., Treiber K. Social Disadvantage and Crime: A Criminological Puzzle. *American Behavioral Scientist*. 2016. Vol. 60. IO. P. 1232–1259. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002764216643134>.

10 Nilsson S. F., Laursen T. M., Andersen L. H., Nordentoft M., Fazel S. Homelessness, psychiatric disorders, and violence in Denmark: a population-based cohort study. *The Lancet Public Health*. June. 2024. Vol. 9. Issue 6. P.376–385. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(24\)00096-3](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(24)00096-3).

11 Self T., Miles H., Harding B. The relationships between youth homelessness and offending: A systematic review of the UK literature. *Children and Youth Services Review*. 2024. Vol. 168. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.108032>

12 Unlu A., Gurer C. Crime and Violence Studies in the Immigration Field: Interactions between Disciplines and Emerging Concepts. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*. 2022. Vol. 9. № 1. February. P. 185–205. DOI: <http://dx.doi.org/10.29333/ejecs/1021>.

нелегального перетину кордонів і вчинення злочинів¹³. Все частіше лунають заклики заборонити в'їзд мігрантів в ту чи іншу країну. Зокрема, влада США через кілька днів після вступу Дональда Трампа на посаду президента розпочала масову депортацію мігрантів, які нелегально перебувають у країні¹⁴.

Несправедливість мігранти відчують на собі досить часто. Їхні права можуть порушуватись, що призводить до конфліктів. Не знаючи мову країни, в яку прибули, їм складно знайти роботу, житло, здобути освіту. Мігранти потерпають від насильства, дискримінації і страждань на маршрутах своїх подорожей з батьківщини в інші країни. На своєму шляху біженці та мігранти можуть зіткнутися з голодом, жорстоким поведінням та експлуатацією, торгівлею людьми та викраденням. Вони можуть просто загинути. Табори для біженців і центри депортації іммігрантів зазвичай перенаселені, там переважають антисанітарні умови. У такому середовищі поширюються інфекційні захворювання, а психічне здоров'я і психосоціальні розлади часто залишаються без лікування. До того ж біженцям доводиться адаптуватись до нових соціокультурних норм приймаючого суспільства, де вони зіштовхуються з расизмом та дискримінацією. Такі загрози призводять до шкідливих наслідків для фізичного та психічного здоров'я, ще більше ускладнюють конфліктні ситуації, сприяють маргіналізації.

У 2024 році кількість мігрантів, які нелегально в'їжджають до Європейського Союзу, скоротилася приблизно на 38 %. Разом із тим, кількість людей, які перетинають кордони Європейського Союзу (ЄС) з Білоруссю та Росією, збільшилась на 192 % і досягла 17 тисяч, – повідомляє прикордонне агентство ЄС Frontex. Велика кількість мігрантів прибула з Сирії, Афганістану, Єгипту та африканських країн. На 14 % збільшилась кількість спроб нелегального перетину кордону на східному середземноморському маршруті через нові коридори зі східної Лівії, де переважають мігранти з Сирії, Афганістану та Єгипту. До того ж на 18 % зросла кількість мігрантів, які прямують західноафриканським

13 Koster M, Reinke H. Migration as Crime, Migration and Crime. *Crime, History & Societies*. 2017. Vol. 21. № 2. P. 63-76. DOI: <https://doi.org/10.4000/chs.1793>.

14 Ковянов К. США розпочали депортацію нелегальних мігрантів: перший рейс вилетів до Гватемали. 2025, 24 січня. URL.: <https://weukraine.tv/novyny/ssha-rozpochali-deportatsiju-nelehalnikh-mihrantiv-pershij-rejs-viletiv-do-hvate-mali/>

маршрутом до Канарських островів¹⁵. Не завжди їх адаптація на новому місці відбувається безконфліктно. Зокрема, складна ситуація з безпекою через наплив мігрантів склалася в Швеції. Країна стикається з національною кризою через нездатність успішно інтегрувати рекордну кількість мігрантів. Основною причиною кризи є поєднання політики відкритих дверей щодо міграції з відсутністю супутньої політики, що допомагає інтегруватися. Наслідком стала поява районів, де майже всі жителі – іммігранти, де рівень безробіття дуже високий, а діти ходять до шкіл, де жодна дитина, часто навіть вчителі, не володіє шведською мовою. Такі місця стали осередком поширення злочинності¹⁶.

На розвиток суспільства і держави вкрай негативно впливають збройні конфлікти, що призводять до руйнувань, погіршення умов життя, порушення прав людини, непотрібних витрат і знецінення тощо¹⁷. Війна є конфліктом між політичними утвореннями (державами, політичними угрупованнями тощо), що відбувається на основі різних претензій у формі збройного протистояння, військових (бойових) дій між їхніми збройними силами. Під час війни зазвичай зростає кількість злочинів. Так, в Україні з початку повномасштабного російського вторгнення зросла кількість злочинів проти національної безпеки. Це пропаганда війни, розв'язання та ведення агресивної війни, порушення законів та звичаїв війни, поширення забороненої символіки, виправдання чи заперечення російської агресії, екоцид, геноцид, найманство тощо¹⁸. До того ж в російсько-українській війні набули поширення воєнні злочини як порушення міжнародного гуманітарного права або національного законодавства військовослужбовцем або іншою особою, яка бере участь у збройному конфлікті або залучена до воєнних дій, з метою заподіяння шкоди цивільному населенню, військовополоненим, об'єктам культурної спадщини тощо. До таких дій можуть належати, наприклад, вбивства, тортури, насильство, сексуальні злочини, етнічні чищення, насильство

15 Костіна І. Нелегальна міграція в ЄС торік різко скоротилася, зросло число прибуттів з РФ і Білорусі. 2025, 14 січня. URL.: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/01/14/7202519/>

16 Hedlund S. Sweden stares into the abyss. 2004. February 9. URL.: <https://www.gisreportsonline.com/t/sweden-immigrants-crisis/>

17 Vesco P., Baliki G., Brück T. et al. The impacts of armed conflict on human development: A review of the literature. *World Development*. 2025. Vol. 187. March. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2024.106806>.

18 Як змінювалась кількість злочинів проти нацбезпеки під час війни в Україні. 2024, 25 січня. URL.: <https://www.slovovidlo.ua/2024/01/25/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalas-kilkist-zlochyniv-proty-naczbezpeky-vijny-ukrayini>.

щодо дітей, насильницьке переміщення населення та інші злочини, які тягнуть за собою відповідальність відповідно до міжнародного права. Зазначені злочини, безумовно, слід вважати злочинами проти людяності, оскільки вони відрізняються особливою жорстокістю та масовістю, а також мають виключно навмисний характер і становлять серйозну загрозу гуманітарній ситуації як в окремо взятій державі, так і в усьому світі¹⁹.

До подібних наслідків призводить і внутрішньодержавний конфлікт. Внутрішній збройний конфлікт є кінцевим проявом зіткнення інтересів двох суб'єктів – держави та недержавної групи, які кидають виклик легітимності одна одної. Держава в першу чергу реагує насильством на тих, хто заперечує її легітимність, чи то насильно, чи ненасильно. Це ситуація, в якій як державні, так і недержавні суб'єкти чи повстанські групи використовують насильство для обґрунтування своїх домагань на політичну владу та примусу до громадянської підтримки. Громадянська війна руйнівна у багатьох відношеннях. Зокрема вона загрожує фізичним насильством, коли цивільні особи переміщаються, зазнають нападів та гинуть на територіях, де воюють повстанці з урядовими військами²⁰.

Названі вище фактори призводять до політичних та економічних криз, нацизму, шовінізму, аномії, деформації правосвідомості населення, що, у свою чергу, посилює конфліктність у суспільстві та сприяє несправедливості. Нестабільність ситуації та невизначеність норм ведуть, по-перше, до того, що все більше людей не задовольняють свої потреби, і, по-друге, людям легше «переступити» рамки дозволеного, оскільки ці «рамки» в аномічному суспільстві втрачають чіткість.

На даний момент одним із найефективніших засобів урегулювання та вирішення конфліктів є право. Але до цього способу вдаються не всі. Досить часто конфлікт намагаються вирішити шляхом вчинення правопорушення.

На практиці трапляються випадки, коли особливо тяжкий насильницький злочин (наприклад, вбивство) вчиняється за відсутності очевидного

19 Loshytskyi M., Kolotilov O., Bogdanov R., Verbytskyi V., Cherniiienko A. War crimes and ensuring Ukraine's national security through the prism of Russia's armed aggression. *Revista De Gestão E Secretariado*. 2023. Vol. 14. Issue 10. DOI: <https://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2885>.

20 Joshi M. Civil war violence and competing legitimacy claims: Evidence from district level courts cases in Nepal. *Political Geography*. 2024. Vol. 109. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2023.103044>.

конфлікту, взагалі нібито-то без причини. Це свідчить про особливу аморальність та цинізм винного, що відчуває уявну всюдозволеність і реалізує бажання самоствердження. Але саме аморальність і цинізм є свідченням наявного конфлікту суспільних цінностей злочинця і законослужняної частини населення.

Звичайно ж кримінальне насильство є більш поширеним у світі, ніж організоване політичне насильство. При цьому вивчення злочинності за своєю сутністю є складним, що значною мірою обумовлено безліччю базових факторів, які діють як на макро-, так і на мікрорівнях, від індивідуальних процесів прийняття рішень до ширших соціальних та структурних впливів²¹. Динаміка зв'язку між несправедливістю, протиправною поведінкою та суспільним конфліктом у кожному разі різна, однак існують деякі ключові причинно-наслідкові механізми, які зазвичай пов'язують незаконну діяльність із негативними результатами конфлікту. Перш за все це стосується зміни структури стимулів і мотивацій на індивідуальному, груповому та суспільному рівнях. Так, наприклад, на індивідуальному рівні в конфлікті можуть брати участь найманці, які мають навички та мотивацію до скоєння правопорушень і тим самим сприяють тому, що протистояння стає більш жорстким. Як відомо, найманцями є озброєні цивільні особи, які отримують кошти за виконання ними військових операцій в іноземній зоні конфлікту. Те ж саме відбувається й на груповому рівні, де мета групи, особливо організованої злочинної групи, може бути іншою, ніж отримання грошей. Так, війна надає певні можливості для тероризму та організованої злочинності завдяки зменшенню можливостей держави щодо правозастосування, до того ж виникають економічні труднощі, з якими стикаються цивільні особи під час війни і які використовують злочинці. У свою чергу організована злочинність також впливає на інтенсивність та тривалість війни, дозволяючи бойовикам матеріально відтворювати себе та створювати певні інституції серед спільнот, де вони діють. Відносини між збройними групами та місцевим населенням стають центральною темою у розумінні зв'язку злочинності та конфлікту²². Ви-

21 Thomas K. J., Baumer E. P., Loughran T. A. Structural predictors of choice: Testing a multilevel rational choice theory of crime. *Criminology*. 2022. Vol. 60. Issue 4. P. 606–636.

22 Steenkamp C. The Crime-Conflict Nexus and the Civil War in Syria. *Stability: International Journal of Security and Development*. 2017. Vol. 6. Issue 1. DOI: <https://doi.org/10.5334/sta.522>

користання злочинних груп для фінансування війни змінює економічну систему країни в такий спосіб, щоб стимулювати продовження конфлікту. Хоча конфлікт не є сприятливим для економіки в цілому, загальні вигоди для тих груп, які безпосередньо залучені до «військової економіки», означають, що вони мають стимули для продовження конфлікту. Все це сприяє трансформації базової динаміки конфлікту²³.

Простежується зв'язок і між корупцією, що безпосередньо пов'язана з несправедливістю, конфліктом і протиправною поведінкою. Сама по собі корупція вже заперечує право. Разом із тим вона є «соціальним стресором»²⁴, що пригнічує людину, яка бачить несправедливість, але не може вплинути на ситуацію. Завдяки корупціонерам вона не може отримати гідну роботу, заробітну плату, доступ до соціальних ресурсів, почувається безсилою, особливо якщо не має фінансових ресурсів, впливових друзів та зв'язків для конкуренції. Корупція може викликати почуття гніву, ворожості та розчарування через несправедливість соціального середовища і, таким чином, може посилити депресивні симптоми. Ці негативні почуття виникають внаслідок невідповідності між очікуванням того, що система має бути справедливою, що в країні є закони і вони виконуються, і прямими та непрямыми доказами того, що це не так. Отже, «корупція згубно впливає на психічне здоров'я» населення²⁵. Такий стан речей може підштовхнути людину до думки, що ситуацію слід вирішувати у будь-який спосіб, у тому числі незаконний.

Поширенню протиправної поведінки сприяє й часте звернення державних владних інституцій до силових методів вирішення конфліктів, що несумісні зі справедливістю. Цьому сприяють труднощі в комунікації сторін, відсутність взаєморозуміння, низький рівень довіри між сторонами, впевненість, що за допомогою сили можна досягнути більшого, ніж шляхом переговорів.

Сьогодні визнається безперечним, що культурні установки впливають на стратегії поведінки учасників конфлікту, на вибір ними способів його вирішення, у тому числі й на агресивну поведінку. Ідеали непримиренності,

23 Shaw D. O. The Crime-Conflict Nexus: Connecting Cause and Effect. 2019. Jun, 27. URL.: <https://www.e-ir.info/2019/06/27/the-crime-conflict-nexus-connecting-cause-and-effect/>

24 Sharma S., Singhal S., Tarp F. Corruption and mental health: Evidence from Vietnam. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2021. Vol. 185. P. 125–137. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.02.008>

25 Deurzen I. van. And justice for all: Examining corruption as a contextual source of mental illness. *Social Science & Medicine*. 2017. Vol. 173. January. P. 26–34. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2016.11.033>.

готовності «йти до кінця», стандарти «боротьби до останнього» призвели до відвертого домінування силових методів впливу на партнера у конфлікті. Спочатку йде «проба» силових методів (від спроб наполягти на своєму, умовити, довести пріоритет своєї позиції до «жорсткого» тиску, загроз, різних форм шантажу і т. ін.) і лише після цього – якщо успіху не досягнуто – партнери вимушено переходять до переговорів²⁶.

Якщо культурні стереотипи вимагають від людини «бути сильною», «бути на рівні», то людина, прагнучи відповідності своєї поведінки поширеним культурним зразкам, використовуватиме силові методи. Наприклад, на думку багатьох дослідників, вже в галузі виховання та освіти, суперечачи самому собі у сповідуваних ідеях загальної солідарності та гуманізму, суспільство насаджує досить жорсткі та агресивні способи вирішення суперечностей. Більшість, тобто суспільство, не завжди схильна до справедливості. Сутність же конфлікту проявляється не стільки у виникненні протиріч, скільки в способі їх вирішення. Кризи та конфлікти в одних суспільствах вирішуються драматично, в інших – мирно. На це впливають культурні стереотипи та розуміння несправедливості.

Таким чином, люди та соціальні групи, що мають різні інтереси, різні позиції щодо їх досягнення, в процесі життєдіяльності досить часто вступають у протиборство один з одним і шукають можливість завадити супернику досягти своєї мети та реалізувати свої інтереси. Таке протиборство може відбуватись шляхом суперечки, погроз, залякування, застосування фізичної сили або зброї та вдаючись до несправедливих рішень, що призводять до конфліктів.

Несправедливість є глибинною основою конфлікту. В її основі несправедливі, передусім нерівноцінні соціальні відносини, що забезпечують перевагу окремим особам або спільнотам, тим самим принижують людську гідність інших осіб і спільнот, порушують права людини. Неможливість законним шляхом реалізувати свої права та інтереси нерідко зумовлена саме несправедливістю, що пов'язана з соціальною нерівністю, бідністю, війнами, кризами, втратою культурних і моральних цінностей, корупцією, причому остання ще більше посилює несправедливість та руйнує державу.

26 Гришина Н. В. Психология конфликта. 2-е изд. Санкт-Петербург.: Питер, 2008. 544 с: ил. (Серия «Мастера психологии»). С. 348.

Важливою рисою кризових суспільств є широке поширення серед населення почуття несправедливості, незахищеності та страху. Це супроводжується депресією, зневірою, зростанням агресивності, що сприяє конфліктам і посилює їх характер, аж до вчинення правопорушень. Головне при вирішенні конфлікту – це пошук цивілізованих способів досягнення інтересів сторін. Такими способами є компроміс, взаємні поступки, припинення протистояння, налагодження співробітництва, системи конструктивних зв'язків та взаємодій без порушень закону. Дієвим способом вирішення конфліктних ситуацій може бути право, але лише за умов належного правозастосування.

Ідеал справедливості завжди є більш досконалим, ніж наслідки його практичного втілення. Найбільш ефективним способом усунення несправедливості та запобігання правопорушенням є знаходження взаємоприйнятних рішень на основі злагоди та співробітництва, компромісних рішень, що спрямовані на захист прав людини і громадянина. Саме справедливість є основою цих прав.

DOI: 10.51587/9798-9917-51926-2025-023-202-214